

Reportage

'Kunst kan de empathiekloof dichten'

Interview met Jennifer Kanary, kunstenaar-onderzoeker

In een ziekenhuis zweven appels rond die vertellen of je een goed mens bent. Ondertussen fluisteren stemmen opdrachten in je oor, beledigingen soms. De werkelijkheid vervaagt in sneltreinvaart naar de achtergrond.

Kunstenaar-onderzoeker Jennifer Kanary promoveerde aan de University of Plymouth op een virtual reality-ervaring die een psychose nabootst. Overheidsinstellingen huren haar in om tot een betere omgang met verwarde personen te komen. Dat is nodig: psychoses komen vaker voor dan lang gedacht werd. Recente data van de Wereldgezondheidsorganisatie tonen aan dat 1 op de 13 mensen onder de 75 jaar in hun leven een psychose doormaakt¹, en dat hun ervaringen vaak onbegrepen blijven². Kranten berichten slechts van een verwarde persoon op een kerktoeren. 'Mijn schoonzusje verliet het leven in de toestand van een psychose', vertelt Kanary. 'Toen zij er niet meer was ontdekte ik dat ik alleen loze woorden kende over psychoses, geen werkelijk begrip.' Kanary kwam onder meer uit bij de Britse onderzoekpsycholoog Eleanor Longden, die een psychose omschrijft als een gezonde reactie op ongezonde omstandigheden die kunnen variëren van een traumatische jeugd tot een gewelddadige werkomgeving. Longden noemt een psychose een geniaal overlevingsmechanisme van

Jennifer Kanary.
Fotografie:
Thomas Lenden

het menselijk brein. Geen ziekte, maar een beschermingssysteem tegen de werkelijkheid.

Jarenlang verzamelde Kanary uiteenlopende psychose-ervaringen. In een poging die samen te vatten haalt ze John Nash aan, de Nobelprijswinnende wiskundige die zijn psychoses met dromen vergeleek. Vaak houden dromen verband met het dage-

lijks leven en worden persoonlijke associaties uitvergroot. Zo kan de schittering op metaal duiden op de aanwezigheid van een engel. Kanary benadrukt dat psychoses subjectief zijn, maar daardoor niet minder waar: 'Wanneer iemand die stemmen hoort een MRI-scan ondergaat, lichten de hersengebieden op die stemgeluid verwerken.'³

Willekeur

Wat de maatschappij ziet als waanzinnig en wat als spiritueel, ligt volgens Kanary deels *in the eye of the beholder*. 'Denk aan het kunnen lezen van aura's of spreken met de doden. Daar betalen mensen voor. Maar iemand die beweert dat de burens aliens zijn, wordt als

Annabel Essink

mentaal gestoord gezien.’ En dat terwijl de bouwstenen van een psychose in ons allemaal leven. Menselijk waarnemen wordt aangevuld door verbeelding. ‘Wie hoorde niet eens zijn naam roepen op straat maar zag niemand staan? Of wat dacht je van een verliefdheid, die kent veel overeenkomsten met een psychose. Misschien is dat wat het zo griezelig maakt: we willen ons er niet in herkennen, want wat als wij die verwarde persoon op de kerktoren worden?’

Daar is een taak weggelegd voor kunst, aldus Kanary. Ze benadrukt dat wetenschappelijk onderzoek nodig is, maar dat wetenschap psychoses niet invoelbaar maakt: ‘De empathiekloof wordt er niet mee gedicht.’ Artistiek onderzoek doet dat wel – de discipline waarin wetenschap en kunst elkaar raken. ‘Het krachtige aan artistiek onderzoek is dat grote vragen opnieuw gesteld kunnen worden. Wat is waanzin? Waar wetenschap zich bezighoudt met categorisering en verschillen afbakt tussen een psychose, paranoia en grootsheidswaanzin, heeft artistiek onderzoek de vrijheid om het idee van een ziektebeeld los te laten en ervaringen te bekijken vanuit de menselijke behoefte. Wat wordt hier gemist? Verbinding, leiderschap, veiligheid?’

Verborgene camera's

Bij de politie wordt sinds de interventie van Kanary beter begrepen waarom contact krijgen met een verwarde persoon lastig kan zijn en hoe symboliek werkt. ‘Meestal adviseer ik om mee te bewegen met de psychose. Heeft iemand het over verborgene camera's, help dan bij het afplakken. Daarna kan iemand kalmer zijn en gaat contact maken vaak beter.’ Een ruimer begrip van psychoses helpt bij een algemeen ruimer begrip van overlevingsmechanismen, merkt Kanary op: ‘We hebben allemaal behoefte aan veiligheid, maar wát ons veiligheid brengt, verschilt. Zo heb ik beter inzicht gekregen in veiligheidsbehoeften op het spectrum van politiek rechts. Ik zie daar een behoefte aan een sterke leider en aan traditionele waarden.’

Tijdens het interview rijdt achter het raam een auto langs met drie keer het cijfer 3 in het nummerbord. ‘Dit is een heerlijke fuik om je online in te verliezen’, verzucht Kanary. ‘We moeten niet vergeten hoe mooi een psychose kan zijn.’ Als kunstenaar ben je ook psychotisch bezig, vervolgt ze: ‘Ik heb ontdekt dat creatieven het meeste risico lopen op een psychose en ook de grootste kans maken op herstel. Misschien is veel ervaring met verbeelding te vergelijken met een machete hebben in een oerwoud.’

Heeft Kanary na een aantal jaar geen behoefte aan een nieuw project? Ze vertelt over een automutilatiesimulator, die voor wat huivering zorgde bij betrokken partners. ‘Mensen die aan zelfbeschadiging deden, konden hun telefoon bevestigen aan hun pols. Door te krassen op het scherm vloeide digitaal bloed en over hun huid trok een pijnlijke hittestraal, zonder littekens achter te laten. Het was geen permanente oplossing, meer een nicotinepleister.’

Gevraagd of kunst altijd probleemoplossend moet zijn, schudt Kanary haar hoofd: ‘Elke kunstenaar moet de vrijheid hebben om een eigen motief uit te dragen.’ •

Noten

- 1 Monshouwer, K. (et al.) (2023) ‘[Prevalence, incidence, and persistence of psychotic experiences in the general population: results of a 9-year follow-up study](#)’. In: *Psychological Medicine*, jrg. 53, nr. 8, 3750 – 3761.
- 2 McGrath, J. J. (et al.) (2016) ‘[Age of onset and lifetime projected risk of psychotic experiences: cross-national data from the world mental health survey](#)’. In: *Schizophrenia Bulletin*, jrg. 42, nr. 4, 933–941.
- 3 Bloembergen, N. (1996) [Encounters in magnetic resonances](#). Singapore: World Scientific.

Annabel Essink
is redacteur van
Boekman